LOTIN TILIDA SO‘ZLAR, GAPLARNING TUZILISHI VA TIBBIY MATNLAR TARJIMASI.

Beknazarova Moxiya Kenjayevna.
SamDTU., Tillar kafedrasi assistent o‘qituvchisi

Anotation: Languages are created, undergo changes, change their structure, and live by absorbing new words from other languages. There is no language on earth that has not adopted a word or phrase from another language, that has not undergone changes under the influence of another language. At a time when the techniques and technologies in which we live and create are developing rapidly, you will often encounter this phenomenon. No matter which field you look at, you will encounter a term that has come from a foreign language in that field. But there are such languages that have nurtured all languages in their bosom, brought them to maturity, and caused them to form into languages. One of such languages is Latin, which is the basis of Indo-European languages. In my article, I addressed the structure of sentences and the translation of texts in the early development of Latin, which is considered the cradle of European languages. The conclusion of your dear client will determine how much I was able to shed light on this.

Key words: Terra incognita, laudavit, il a loue, videt, orator, aetas, arbor, animal, mari, exemplar, cardinalia, ordinalia, relativa, nemo, translation of the term, pronouns, nulla res, noun phraseology, possessive function, mobile location, personal pronouns, the role of suffixes and prefixes, conjugations, inflection, declension of verbs, degree of adjectives.

Аннотация: Языки создаются, претерпевают изменения, меняют свою структуру и живут, впитывая новые слова из других языков. Нет ни одного языка на земле, который не перенял бы слово или фразу из другого языка, который не претерпел бы изменений под влиянием другого языка. В то время, когда техника и технологии, в которых мы живем и творим, стремительно развиваются, вы часто будете сталкиваться с этим явлением. Независимо от того, в какую область вы посмотрите, вы встретите термин, пришедший из иностранного языка в этой области. Но есть такие языки, которые взрастили все языки в своих недрах, довели их до зрелости и заставили их сформироваться в языки. Одним из таких языков является латынь, которая является основой индоевропейских языков. В своей статье я рассмотрел структуру предложений и перевод текстов в раннем развитии латыни, которая считается колыбелью европейских языков. Заключение вашего дорогого клиента определит, насколько мне удалось пролить свет на это.

Ключевые слова: Terra incognita, laudavit, il a loue, videt, orator, aetas, arbor, животное, мари, экземпляр, cardinalia, ordinalia, relativa, nemo, перевод

ISSN 3030-3907

термина, местоимения, nulla res, именной фразеологизм, притяжательная функция, мобильное местонахождение, личные местоимения, роль суффиксов и приставок, спряжения, флексия, склонение глаголов, степень прилагательных.

Annotatsiya: Tillar yaralibdiki o‘zgarishlarga uchrab, tarkibini o‘zgartirib, boshqa tillardan yangi so‘zlarni o‘zlashtirib yashab keladi. Yer yuzida hech qaysi bir til mavjud emaskim, boshqa bir tildan so‘z yoki ibora qabul qilmagan bo‘lsa, boshqa bir til ta’sirida o‘zgarishlarga uchramagan bo‘lsa. Biz yashab ijod qilayotgan texnika va texnologiyalar jadal rivojlanayotgan bir vaqtda bu hodisani ko‘plab uchratasiz. Qaysi bir sohani qarab ko‘rmang o‘sha sohada chet tilidan kirib kelgan terminni uchratasiz. Ammo shunaqa tillar mavjudkim, bu tillar barcha tillarni o‘z bag‘rida allalab o‘stirgan, voyaga yetqazgan, til bo‘lib shakllanishiga sababchi bo‘lgan. Ana shunaqa tillardan biri hind-yevropa tillari asosi bo‘lmish lotin tilidir. Men o‘z maqolamda lotin tilining yevropa tillarining beshigi hisoblanmish lotin tilida ilk rivojlanish davrida gaplarning tuzilishi va matnlarning tarjimasiga murojaat qildimki, qanchalik yorita olganligimni siz aziz mushtariyning xulosasi hal qiladi.

Kalit so‘zlar: Terra incognita, laudavit, il a loue, videt, orator, aetas, arbor, animal, mari, exemplar, cardinalia, ordinalia, relativa, nemo, terminning tarjimasi, olmoshlar, nulla res, ot so‘z turkumi, ega vazifasini bajarish, ko‘chuvchan joylashuv, kishilik olmoshlari, suffiks va prefekslar roli, kelishiklar, turlanish, fe’llarning tuslanishi, sifatlarning darajasi.

Kirish

Lotin tili tuzilishi jihatidan sintetik (flektiv) tillar turiga kiradi.Bu degani boshqa analitik tuzilishli tillardan farqi , grammatik holati asosan o‘zakka old va orqa qo‘shimchalar qo‘shilishi orqali o‘zgaradi.

Olaylik fe’llarning shaxs va sonlarda o‘zgarishini o‘zini bir qarab ko‘ringga: Laudat-u maqraydi, videt-u ko‘radi, laudamus-biz maqtaymiz, videmus- biz ko‘ramiz.

Kelishiklarni qarab ko‘ringa-kelishik qo‘shimchalarining qo‘shilishi ham yoqoridagi qoidani tasdiqlaydi.Lotin tili turlanishlar V ta bo‘lganligi sababli ular juda ko‘p qo‘shimchalar mavjudkim, ularning tarjimasi qiyinchilik tug‘dirmaydi. Faqatgina ularning o‘zagini to‘g‘ri topish lozim bo‘ladi.

Nom.s.: **consul**, Gen.s.:**consul-is** o‘zak : **consul** o‘zagi o‘zgarmaydigan otlar.

Nom.s**.: nomen**, Gen.s.: **nominis** o‘zak**: nomin** o‘zagidagi unli harfi o‘zgaradigan otlar

ISSN 3030-3907

Nom.s.: **pax** Gen.s.: **pacis** o‘zak: **pac** o‘zagidagi undosh harf o‘zgarishga uchraydi.

Lotin tilida otlarning ko‘plik shakli ham alohida qo‘shimchalarga ega. Sifatlar va sonlar lotin tilida xuddi otlar kabi rod,son va kelishik kategoriyalariga ega bo‘lib, gapda muhim o‘rinni egallaydi. Sifatlar o‘z navbatida asliy va yasama sifatlarga, sonlar esa sanoq, tartib sonlarga bo‘linadi.Bundan tashqari olmosh, ravish, yuklama, ko‘makchi nomli so‘z turkumlari ham lotincha gaplarda muhim o‘rinlarni egallaydi.

Ana endi lotin tilida gaplarning tuzilishi haqida so‘z yuritsak.

Avvalambor lotin tilidagi esse fe’li haqida to‘xtalib o‘tsak. Esse fe’li qadimgi o‘zbek tilidagi -fe’llar oxiriga qo‘shiladigan -dir qo‘shimchasini berib, gapning hozirgi zamon, III-shaxsini anglatadi.

Masalan: Scientia potentia est. Bilim -kuchdir. Terra est sphaera. Yer-shardir.

Rosa est planta . Atirgul o‘simlikdir. Rus tiliga tarjimasini qarab chiqamiz.

Роза является растинием. Nemischa shaklini bir qarab ko‘ringchi .

Die Rose **ist** eine Pflanze.

Lotin tilida gap tartibi flektiv tuzilishi jihatidan murakkab tuzilishga ega til hisoblanadi. Turlanish va tuslanishga juda boy bu til so‘zning sintaktik rolini morfologik vositalar orqali ifodalab beradi. Gapda so‘zlarning qatiy tartibi yo‘q. To‘g‘ri tartibli so‘z tuzilishida gapning boshida ega, oxirida kesim joylashadi.To‘ldiruvchi vazifasida keladigan har qanday so‘z esa fe’l kesim oldida joylashadi. Filia rosas amat-Qizcha atirgullarni yaxshi ko‘radi. Sifat yoki :egalik olmoshlari orqali ifodalangan aniqlovchi to‘g;ri tartibli gaplarda aniqlanmish otdan keyin turadi.Rosa pulchra. Atirgul chiroyli.

Darak gaplarning tuzilishi:

1-orin 2-o‘rin

Gapning bosh bo‘laklari-Ega va uning gruppasi 2-darajali bo‘laklar

Ega+aniqlovchi Kesim va uning guruhi

Filia mia fillae tuae rosam pulchram dat-Mening qizim sening qizinga chiroyli atirgullarni beryapti.

Teskari so‘z tartibi degan so‘z tartibi mavjudkim, bu so‘s tartibi gapda so‘zning qaysidir bir bo‘lagini ajratib, urg‘u berib gapirmoqchi bo‘lsa qo‘llaniladi. Rosas fillia amat-Atirgullarni qizim yaxshi ko‘radi.

Concordia(ega) victoriam(to‘ldiruvchi) gignit(kesim)-Birdamlik g‘alabani yaratadi.

Victoria (Nom.s.ega)concordia (abl.to‘ldiruvchi) gignitur (kesim) G‘alaba birdamlikda yaratiladi. Bu gap lotin tilida Ablativus instrumenti deb ataladi. `

ISSN 3030-3907

Hurmatli mushtariy keling endi tibbiy terminlar ishtirokidagi gaplarning tarjimasiga bir nazar tashlaymiz.

Circulatio sanguinis a ventriculo cordis sinistro usque ad atrium dextrum circulus sanguinis maior nominantur.

Yurakning chap qorinchasidan qonning o‘ng yurak oldi xaltasigacha bo‘lgan aylanishi katta qon aylanishi deb nomlanadi.

Keyingi gaplarning tarjimasini sizning hukmingizga havola:

Circulus sanguinis maior circulo sanguinis minore multo longior est.Sanguis venosus per venas cavas superiorem et inferiorem in atrium dextrum cordis infunditur.

In facie pelvina ossis sacri foramina sacralia anteriora, in facie dorsali foramina sacralia posteriora sita sunt. Hepar glandula corporis maxima, in parte abdominis superiore sita.Omnium vasorum vasa capillaria minima et tenuissima sunt. Os femoris omnium fistulasorum ossium longissimum maximumque est. Operationes in cerebri regione difficillimae sunt. Ae’r purissimus et cibus optimus phthisicis aegrotis maxime necessarii sunt.Diagnosis cholerae simplex est , sed prognosis pessima. Doses medicamentorum sunt minimae, mediae, maximae, toxicae,leta-lis.

Lotin tilida hikmatli so‘zlar va maqollarni ko‘rib chiqamiz.

1.Per risum multum cognoscimus stultum. To‘xtovsiz kulgu axmoqlikdan darak. По частому смеху узнаем глупца.

2. Per aspera ad astra. Qiyinchiliklarni yengib yulduzlar sari.Через тернии к звездам.

3. Nulla dies sine linea.Har kuni yarat. Ни дня без черты (без строчки)

.4. Ab ovo usquead malum.Boshidan oxirigacha. От яйца до яблока (от начала до конца).

5. Periculum in mora!Kechikishda foyda yoq! Опасность в промедлении!

6. Similia similibus curantur. O‘xshashlar o‘xshashlari bilan davolanadi.Подобное лечится подобным.

7. Contraria contrariis curantur. Zaxarni zaxar kesadi.Противоположное лечится противоположным.

8. Morbi non eloquentia, sed remediis curantur.Bemorni chiroyli so‘zlar va dori bilan davolaydilar. . Болезни лечатся не красноречием, а лекарствами.

9. Nihil aeque sanitatem impedit, quam remediorum crebra mutatio. Dorini to‘xtamasdan almashtirish, davolanishni orqaga tortadi. Ничто так не мешает здоровью, как частая смена лекарств.

ISSN 3030-3907

10. Medicamenta heroica in manu imperiti sunt, ut gladius in dextra furiosi. Eng yaxshi dori ham aqlsizning qo‘lida axmoq ushlab turgan qilichga o‘xshaydi. Сильные лекарства в руках неопытного подобны мечу в руках безумца.

Hurmatli mushtariy qadimgi lotin va yunon tillari evropa mamlakatlarida davlat tilining asosi,beshigi sifatida xizmat qiladi.Evropa mamlakatlarida esa ko‘plab badiiy va ilmiy ishlar to‘xtovsiz yaratib kelingan.Demakkim til usishdan hech qachon to‘xtamaydi.Uning vakillari tilni rivojlantirish,avlodlarga to‘g‘ri shaklini yetqazishga harakat qiladilar, zeroki til millatning eng birinchi mavjudlik belgisidir.

Xulosa

Lotin tili nafaqat qadimiy adabiy til sifatida, balki zamonaviy tibbiyot va farmatsiya sohasida ham muhim ahamiyat kasb etadi. So‘zlarning tuzilishi, gaplarning grammatik qurilishi va ularning to‘g‘ri qo‘llanilishi tibbiy terminologiyani to‘g‘ri tushunish hamda qo‘llashda alohida o‘rin tutadi. Tibbiyot fanlarida ishlatiladigan ko‘plab atamalar, dorilar nomi va diagnostik iboralar aynan lotin tilidan olingan. Shu sababli, lotin tilini mukammal bilish kelajakdagi tibbiyot xodimlari uchun zarur ko‘nikmalardan biri hisoblanadi. Tibbiy matnlarni tarjima qilish jarayonida lotin tilining morfologik va sintaktik xususiyatlarini puxta o‘zlashtirish, tarjimaning to‘g‘ri va ilmiy asoslangan bo‘lishini ta’minlaydi. Demak, lotin tilini chuqur o‘rganish nafaqat lingvistik bilimlarni oshiradi, balki kasbiy faoliyat samaradorligini ham ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. A. H. Дегтярёва, «Латинский язык и основы медицинской терминологии», Москва: ГЭОТАР-Медиа, 2018.
2. M. И. Кузнецова, «Основы латинского языка для студентов медицинских вузов», Санкт-Петербург, 2019.
3. Ю. С. Васильева, «Латинский язык и медицинская терминология», Минск: Вышэйшая школа, 2017.
4. N. R. O‘zbekova, «Lotin tili va tibbiy terminologiya asoslari», Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2020.
5. J. H. Smith, «Medical Latin: An Introduction to the Terminology of Medicine», Cambridge University Press, 2016.

ISSN 3030-3907